

УДК 343.973(477)

Д. К. Антонов, кандидат юридичних наук,
слідчий ДМУ ГУМВС України
в Дніпропетровській області

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ГАРАНТІЙ
ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ТА ІНШИХ ЗАХОДІВ**

Розглянуто зміст і особливості забезпечення конституційних гарантій прав і свобод громадян під час проведення оперативно-розшукових та інших заходів, проаналізовано стан наукових досліджень із цієї проблеми.

Ключові слова: права та свободи людини і громадянина; оперативно-розшукові та інші (оперативно-технічні) заходи; спеціальна техніка; принцип законності.

In the article the content and peculiarities of the constitutional guarantees of rights and freedoms were researched during operatively-search and other measures.

Key words: rights and freedoms of man and citizen; operatively search and other (operatively and technical) measures; special equipment; principle of legality.

Постановка проблеми. Становлення України як правової держави потребує докорінного переосмислення законодавчого регулювання діяльності правоохоронних органів, передусім тих підрозділів, які проводять оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД), посилення гарантій законності у її здійсненні, вироблення механізму соціального та правового захисту осіб, котрі потрапили у сферу ОРД або залучаються до виконання її завдань. Це насамперед означає, що всі без винятку оперативні підрозділи та їхні посадові особи повинні не просто декларувати конституційні принципи, але й приймати відповідні рішення безпосередньо на їх основі та за змістом. У зв'язку з цим суттєвого значення набувають питання розробки та впровадження єдиної державної системи гарантій прав людини, в тому числі під час проведення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ).

За останні роки в Україні зроблено складну й велику за обсягом роботу з приведення у відповідність оперативно-розшукового законодавства і підзаконних нормативних актів. Передусім йдеться про забезпечення в ОРД таких конституційних принципів, як гарантія недоторканності житла чи іншого володіння особи і гарантія кожному таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 р. (ст. 8) надав оперативним підрозділам право здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, знімати інформацію з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями ст. 260, 263–265 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), застосовувати інші технічні засоби отримання інформації; накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно зі ст. 261, 262 КПК, проникати й обстежувати публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи згідно з положеннями ст. 267 КПК тощо. Необхідність застосування оперативно-розшукових та

© Д. К. Антонов, 2015

інших заходів обумовлюється визначеними чинним законодавством завданнями ОРД щодо пошуку і фіксації фактичних даних (доказової інформації) з метою своєчасного виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень; розшуку осіб, які їх учинили, осіб, які переховуються від досудового розслідування, ухиляються від відбування кримінального покарання; пошуку безвісти зниклих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення прав і свобод громадян під час проведення оперативно-розшукових та інших заходів завжди привертало увагу фахівців у сфері ОРД. Цим питанням присвячено наукові праці К. В. Антонова, О. М. Бандурки, О. Ф. Долженкова, І. П. Козаченка, Я. Ю. Кондратьєва, В. А. Некрасова, В. Л. Ортинського, М. А. Погорецького, О. В. Пчолкіної, В. М. Тертишника, В. В. Шендрика та ін. Наявні публікації не вичерпують усю складність проблеми, а швидше утворюють основу для подальшого її дослідження.

Мета статті – визначення сутності та змісту забезпечення конституційних гарантій прав і свобод громадян під час проведення оперативно-розшукових та інших заходів.

Виклад основного матеріалу. Фахівці з теорії ОРД вважають, що оперативно-розшукові заходи це – основний структурний елемент ОРД, що складається із системи взаємозалежних дій, спрямованих на виконання конкретних тактичних завдань. Вони мають розвідувально-пошуковий характер, спрямовані на одержання інформації щодо осіб, які замишляють, підготовляють і вчинюють злочини, про наявність матеріальних слідів протиправної діяльності, місцезнаходження осіб, що приховуються від слідства й суду [1–4].

На жаль, у Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” (далі – Закон) немає окремої статті з повним переліком і визначенням оперативно-розшукових заходів, на відміну від законодавчих актів країн СНД. Тож вітчизняні фахівці спробували не зовсім вдало закрити цю прогалину шляхом внесення ширшого тлумачення до їх переліку та умов санкціонування не в зазначеному Законі, а у відомчому нормативно-правовому документі. Більше того, у ст. 9 Закону йдеться про те, що “в кожному випадку наявності підстав для проведення ОРД повинна заводитись оперативно-розшукова справа”. На нашу думку, дана фраза некоректна, тому що поняття ОРД ширше, ніж “система гласних та негласних ОРЗ”. У ст. 9 зазначеного Закону має йтися про ОРЗ, що обмежують права та свободи громадян. Про це свідчить і проведений нами аналіз законодавства та поглядів науковців, які вважають, що ОРЗ залежно від умов проведення та санкціонування доцільно поділяти на три групи.

1. Заходи, які не потребують санкції керівництва, що проводяться за рішенням безпосередньо співробітника оперативного підрозділу (несанкціоновані заходи).
2. Заходи, що потребують винесення постанови, яка затверджується керівником оперативного підрозділу (заходи відомчого санкціонування).
3. Заходи, що потребують судового санкціонування.

На нашу думку, запропонована класифікація досить умовна, оскільки деякі ОРЗ за однаковими підставами можуть зараховуватись одночасно до різних груп залежно від тактики їх проведення й об’єкта, відносно якого вони проводяться.

Останнім часом у діяльності оперативних підрозділів зростає кількість проведення таких ОРЗ, як контрольована поставка та контрольована й оперативна закупка. Проведення останніх пов’язано з негласним придбанням у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товарів, предметів та речовин, обіг яких визначено чин-

ним законодавством України (у тому числі заборонених до обігу), з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Контрольована поставка – це комплекс організаційних, гласних і негласних оперативно-розшукових та інших заходів, що проводяться оперативними підрозділами, в тому числі у взаємодії з іншими державними органами, спрямованих на встановлення контролю, оперативного нагляду за переміщенням (увезенням, вивезенням, транзитом) територією України будь-яких товарів, предметів і речовин з метою забезпечення безпеки такого переміщення, виявлення причетних до цього юридичних та фізичних осіб, документування протиправних діянь. Підстави й порядок проведення контрольованої поставки та контрольованої й оперативної закупки регламентовано спільним наказом МВС України, Служби безпеки України, Міністерства доходів і зборів України від 16 вересня 2013 р. № 887 дск/384 дск/480 дск.

Негласні працівники оперативних підрозділів, а також особи, які співробітничать із ними, мають право проникнення в злочинне угруповання. Оперативне впровадження – це легендоване проникнення співробітників оперативних підрозділів і осіб, що співпрацюють на конфіденційних засадах з оперативними підрозділами, у кримінальне середовище з метою розвідувального збору інформації, необхідної для виконання завдань ОРД [5]. Однією із гарантій забезпечення законності є те, що даний ОРЗ проводиться на підставі постанови, затвердженої керівником органу, який дає згоду на проведення ОРД. Під час виконання завдань оперативному працівникові або особі, яка співробітнічає з ним, у встановленому порядку видаються документи з іншими установчими даними. Застосовується це з метою захисту таких осіб і членів їх сімей від помсти злочинного середовища. Проникнення негласних працівників оперативного підрозділу в злочинне угруповання проводиться шляхом розробки спеціального плану для оперативних комбінацій і легенди. Під час виконання спеціальних завдань вищезазначені особи не несуть кримінальної та інших видів відповідальності, якщо їхні дії щодо припинення або перешкодження кримінальних правопорушень формально мають склад злочину, але були реалізовані у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або професійного ризику, а так само у зв'язку із затриманням особи, в діях якої є ознаки злочину.

ОРЗ, що обмежують конституційні права громадян на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, на недоторканність житла, потребують судового рішення на їх проведення. Важливий той факт, що під час їх проведення широко використовуються спеціальні технічні засоби отримання інформації. Зарубіжний досвід правового регулювання використання спеціальної техніки прослуховування, негласного візуального спостереження й фіксації отриманої при цьому інформації свідчить, що контроль за проведенням таких заходів часто має досить жорсткий міжвідомчий характер, а отримані внаслідок їх проведення матеріали використовуються у процесі доказування [6].

Під оперативно-технічними засобами (далі – ОТЗ) розуміють сукупність різних технічних засобів та науково обґрунтованих прийомів їх правомірного використання (переважно негласного) в процесі ОРД з метою ефективної протидії злочинності. Це спеціально сконструйовані або пристосовані до специфічних потреб ОРД криміналістичні, радіотехнічні, хімічні, оптичні, відеотехнічні, звукозаписні та інші технічні засоби, які використовуються під час проведення ОРЗ для збирання й фіксації інформації негласними методами. Їх виготовляють зі спеціальною конкретною метою, для виявлення та негласного документування подій, осіб, предметів тощо. Вони здебільшого автономні, керовані дистанційно і потребують як оперативної, так і технічної підготовки.

Основною умовою, що гарантує забезпечення законності під час проведення ОТЗ та відповідних прийомів застосування спеціальної техніки, є відповідність цих прийомів та дій до вимог законів, що становлять їхню правову основу. Порушенням законності під час застосування технічних засобів в ОРД вважають діяння (дію або бездіяльність), що суперечать відповідному нормативному акту або порушують вимоги нормативного акта. Забезпечення прав і свобод громадян має своє вираження як у недопущенні дій, не передбачених нормами закону, так і тих, що суперечать закону за своєю суттю, тобто:

- проведення лише тих заходів і в тих випадках, що передбачені нормами законів, які регулюють сферу діяльності правоохоронних органів;
- вжиття заходів у чіткій послідовності з положеннями відповідного закону і підзаконних нормативних актів;
- неприпустимість дій, не передбачених законодавством та підзаконними актами, тим паче, які їм суперечать;
- обов'язкове вжиття заходів, передбачених законодавством.

Головне питання правомірності проведення оперативно-розшукових та інших заходів – це забезпечення гарантованого захисту від їх довільного, несанкціонованого проведення, а також правомірність застосування спеціальної техніки, прийомів і дій з їх використання. Порушення законності під час проведення ОРЗ виражаються у порушенні принципів ОРД; неправомірному прийнятті рішень про їх проведення; недотримання умов проведення; неправомірне застосування спеціальної техніки; непроведення ОРЗ, коли його необхідно було провести. Під час застосування ОРЗ працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність до ступеня суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства й держави. Під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер, можуть застосовуватись лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого злочину, та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

Гарантії законності під час здійснення ОРД зазначені у розд. 2 Конституції України, ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, ст. 22 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” та в інших законодавчих і нормативно-правових актах [7–9].

Гарантуючи недоторканність житла чи іншого володіння особи, Конституція України втілює положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Відомо, що відповідно до цього міжнародно-правового акта ніхто не може безпідставно або незаконно посягати на недоторканність житла (ст. 17) [10]. Ці положення Міжнародного пакту закріплено у ст. 30 Конституції України як конституційний принцип недоторканності житла. Ця конституційна норма захищає власника житла від посягання на нього з боку посадових чи інших осіб державних органів, у тому числі й тих, які здійснюють ОРД та кримінальне судочинство. Водночас ця конституційна норма визначає, що у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, можливий інший, установлений законом порядок проникнення в житло чи в інше володіння особи, проведення в них огляду й обшуку.

Про це йдеться також у Законі України “Про Національну поліцію”, який визначив поліцію як центральний орган виконавчої влади, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Діяльність поліції повністю відповідає ст. 3 Конституції України, яка головним обов’язком держави визначає забезпечення прав і свобод людини. Щодо конституційної гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи, основна діяльність поліції така. Поліція, здійснює превентивну та профілактичну діяльність, виявляє причини й умови, що сприяють учиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, і вживає заходів з метою їх виявлення та припинення. Крім того, вона здійснює оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну функції, має право безперешкодно у будь-який час доби входити на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення громадян у разі переслідування злочинця або припинення кримінального правопорушення, що загрожує життю мешканців, а також у разі стихійного лиха та в інших надзвичайних ситуаціях. Відповідно до своєї компетенції поліція має право в будь-який час входити і в жилі приміщення осіб, які перебувають під адміністративним наглядом тощо [11].

На думку І. П. Козаченка, “механізм негласного проникнення повинен відповідати таким вимогам: 1) проникнення в житло може здійснюватися лише з метою огляду і візуального спостереження в ньому. Фіксація фактичних даних може здійснюватись із застосуванням фото-, аудіо- й відеозйомки та інших технічних засобів; 2) обшук не-процесуальним шляхом забороняється; 3) орган, який прийняв рішення про негласне проникнення, зобов’язаний винести постанову про необхідність такого заходу на основі заведеної оперативно-розшукової справи та звернутись за дозволом (рішенням) суду. Під час розгляду подання оперативного підрозділу про необхідність негласного проникнення суддя може вимагати від відповідного органу для ознайомлення матеріали, якими обґрунтовується необхідність цього ОРЗ; 4) розглянувши подання, суддя виносить постанову або дає письмовий дозвіл на проникнення в житло чи інше володіння особи або відмовляє в застосуванні такого заходу; 5) суддя, який дав дозвіл на проведення негласного проникнення, встановлює термін дії дозволу, може продовжити або скасувати його; 6) фактичні дані, отримані в результаті негласного проникнення в житло громадянина, долучаються до кримінальної справи у разі, коли вони визнані доказами у справі. До справи долучається також копія постанови судді про дозвіл на проникнення до житла чи до іншого володіння особи” [2, 164–165].

Ми вважаємо, що цим вимогам відповідають і норми оперативно-розшукового законодавства, які визначають гарантії законності під час проникнення в житло громадянина без його згоди. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” визначає: а) негласне проникнення в житло громадянина має винятковий і тимчасовий характер; б) здійснюється виключно оперативними підрозділами за наявності оперативно-розшукової справи q дозволу суду; в) матеріали провадження (оригінали подання, постанови судді тощо) зберігаються у відповідному суді за правилами таємного діловодства; г) якщо протягом шести місяців не встановлено дані, що вказують на ознаки злочину в діях особи, щодо якої здійснювалися ОРЗ, справу оперативної розробки має бути знищено [8].

Однією з гарантій забезпечення прав і свобод громадян є конституційний принцип недоторканності житла, що передбачає не тільки законні підстави, але й правові гарантії недоторканності житла, які полягають у тому, що оперативні підрозділи мають

змогу негласно проникати в житло громадянина без його дозволу лише в передбачених нормами права випадках із дотриманням установленого Законом та відомчими нормативними актами порядку.

Ст. 31 Конституції України втілила положення Загальної декларації прав людини щодо гарантій таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. В декларації визначено також основні форми кореспонденції: телеграфна, листування, шифрограми тощо. Згідно з цим документом недоторканність кореспонденції належить до основних таємниць людини [12]. За загальною нормою телеграфні повідомлення, телефонні розмови та інша кореспонденція нерідко мають особистий характер. Зазначений принцип стосується відношення не лише його змісту, але й тісно пов'язаний з іншими конституційними принципами, а саме: повагою до гідності людини; невтручання в її особисте життя; правом на свободу думки й слова; вільного висловлювання своїх поглядів і переконань; правом на свободу світогляду й віросповідання; судового захисту прав і свобод.

Загальна формула ст. 31 Конституції України свідчить про те, що таємниця листування охороняється законом, конкретизується в чинному законодавстві. Так, ч. 2 ст. 14 КПК України визначає, що особисте життя громадян, таємниця листування можуть бути обмежені тільки на підставах чинного законодавства та міжнародно-правових норм. Накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмку здійснює виключно суд, який за результатами розгляду повинен ухвалити процесуальне рішення. У постанові зазначаються підстави для накладення арешту, яка саме кореспонденція підлягає арешту, огляду та виїмці, на яку установу зв'язку покладається її виконання, хто проводитиме. Арешту підлягає як вхідна кореспонденція на адресу певної особи, так і кореспонденція, що відправляється контрольованою особою. Перевірці підлягає вся кореспонденція – листи, телеграми, поштові листівки, телеграфні відправлення, бандеролі, посилки тощо.

Крім перлюстрації кореспонденції, на думку українських учених Є. Д. Лук'яничова, С. І. Ніколаюка, М. А. Погорецького, для забезпечення прав і свобод громадян важливим є конституційний принцип таємниці телефонних розмов [13–15]. Законодавством України передбачено – з метою запобігання злочинів чи з'ясування істини, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, як виняток дозволяється прослуховування телефонних та інших розмов підозрюваної у вчиненні злочину особи. Підставами для зняття інформації з каналів зв'язку є наявність достатніх фактичних даних про кримінальні правопорушення, що готуються або вчинені невстановленими особами; про відомих оперативним підрозділам конкретних осіб, які готують або вчиняють їх; про осіб, які переховуються від органів досудового розслідування або ухиляються від кримінального покарання; осіб, які безвісти зникли (за наявністю кримінальних ознак). Підставами є також запити відповідних міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів інших держав на основі договорів і угод. ОРЗ із використанням технічних засобів, урахувавши їхню винятковість, застосовуються лише тоді, коли проведення негласних пошукових заходів, слідчих або судових дій виявилось малоефективним або неможливим.

Ми вважаємо, що гарантіями забезпечення прав і свобод громадян під час зняття інформації з каналів зв'язку, прослуховування телефонних розмов, контролю телеграфно-поштової кореспонденції тощо виступають норми чинного законодавства, які регулюють

підстави й порядок цих заходів, а саме: 1) отримання дозволу суду; 2) дозвіл на прослуховування телефонних розмов осіб, які є державними діячами, народними депутатами України (в разі відкриття кримінального провадження), дає тільки Верховний Суд України; 3) дані, отримані в результаті контролю телеграфно-поштової кореспонденції, негласного зняття інформації з каналів зв'язку, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають, а магнітні носії інформації розмагнічуються; 4) оперативно-розшукова справа підлягає знищенню, якщо протягом шести місяців не встановлено даних, які вказують на ознаки злочину в діях особи щодо якої здійснювалось негласне зняття інформації з контрольованих каналів зв'язку; 5) матеріали, пов'язані з організацією, підготовкою та здійсненням заходів, спрямованих на зняття інформації з каналів зв'язку, відповідно до “Зводу відомостей, що становлять державну таємницю України” мають цілком таємний характер; 6) за передачу і розголошення відомостей, негласно отриманих із каналів зв'язку чи негласного контролю поштових відправлень, працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені чи стали відомі по службі або роботі, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини; 7) у разі вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, прослуховування телефонних та інших переговорів здійснюється за заявою цих осіб або за їх письмової згоди; 8) нагляд за дотриманням законності у ході негласного зняття інформації з каналів зв'язку, контролювання телеграфно-поштових відправлень здійснюється визначеними в законі прокурорами; 9) використання у кримінальному судочинстві матеріалів, отриманих під час проведення ОТЗ, допускається лише з дозволу тих посадових осіб, які відповідають за організацію ОРД.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Важливими методологічними засадами забезпечення прав і свобод громадян під час проведення ОРЗ мають бути основоположні приписи Конституції України, яка створила юридичну базу не тільки для всіх галузей права в державі, але й для розробки чинного оперативно-розшукового законодавства. Конституцією також закріплено основні правові норми (норми прямої дії) функціонування держави та її правоохоронних органів, окреслено права, свободи й обов'язки людини і громадянина, створюється нова система прокуратури та правосуддя, яка тісно пов'язана з оперативно-розшуковою діяльністю. Особливу увагу слід звернути на те, що права і свободи людини непорушні й невід'ємні, їх утвердження й забезпечення – головний обов'язок держави, і ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом. Правоохоронні органи зобов'язані захищати ці права і свободи, у тому числі й негласними засобами та методами, але на основі принципів верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, які викладені у ст. 4 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Законодавець визначив, незважаючи на негласність і конспіративність пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, ужиття спеціальних ОТЗ, інших недоступних для громадян механізмів збору і фіксації фактичних даних має відповідати вимогам закону.

Список використаних джерел:

1. Долженков О. Ф. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції / Долженков О. Ф., Думко А. Ф., Козаченко І. П. – Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.
2. Козаченко І. П. Дотримання прав і свобод людини у проведенні тимчасових і виняткових оперативно-розшукових заходів / І. П. Козаченко // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – Дніпропетровськ, 2000. – № 1 (1). – С. 161–169.
3. Оперативно-технічні заходи: проблеми і практика застосування : монографія / Я. Ю. Кондратьєв, П. А. Єрмаков, І. В. Сервецький, В. Я. Горбачевський. – К., 2002. – 162 с.
4. Ортинський В. Л. Протидія нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : монографія / В. Л. Ортинський. – Львів : ЛЮІ, 2004. – 436 с.
5. Долженков О. Ф. Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності : монографія / О. Ф. Долженков, В. А. Некрасов, Ю. Е. Черкасов. – Одеса, 2003. – 199 с.
6. Погорецький М. А. До питання щодо використання протоколів оперативно-розшукової діяльності як доказів у кримінальному судочинстві / М. А. Погорецький // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС. – 2002 р. : Спец. вип. у 2 ч. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2002. – Ч.1. Нове кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів ОВС України. – С. 45–48.
7. Конституція України : Закон України зі змінами та доповненнями : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р.]. – Х. : Весна, 2008. – 48 с.
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135–ХІІ зі змінами і доповненнями 2015 року.
9. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
10. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
11. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015.
12. Загальна декларація прав людини : [прийнята резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.] // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю. К. Качуренко]. – 2-ге вид. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 18–24.
13. Лук'янчиков Є. Д. Правове регулювання зняття інформації з каналів зв'язку / Є. Д. Лук'янчиков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – №1. – С. 33–39.
14. Ніколаюк С. І. Сучасні тенденції та проблеми використання оперативно-технічних заходів у боротьбі зі злочинністю в сфері економіки / С. І. Ніколаюк // Науковий вісник НАВСУ. – 2002. – № 2. – С. 100–106.
15. Погорецький М. А. Межі доручень слідчого органу дзнання про проведення оперативно-розшукових заходів / М. А. Погорецький // Право України. – 2000. – № 9. – С. 47–49.